

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
ЛАБОРАТОРІЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

МОВА. СВІДОМІСТЬ. КОНЦЕПТ

Збірник наукових статей

Випуск 10

Мелітополь, 2020

УДК 81'1(08)
ББК 80
М 74

Затверджено Вченою радою Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 7 від 24 червня 2010 р.).

Рецензенти:

Габідулліна А. Р., *д-р філол. наук, проф.*
Дербеньова Л. В., *д-р філол. наук, проф.*
Білоусенко П. І., *д-р. філол. наук, проф.*

Редакційна колегія:

Солоненко А. М., *д-р. біол. наук, проф.*
Гармаш О. Л. – *д-р філол. наук, доц.*
Коноваленко Т. В., *канд. пед. наук, проф.*
Митяй З. О., *канд. філол. наук, доц.*
Сіроштан Т.В., *канд. філол. наук, доц.*
Хомчак О. Г., *канд. філол. наук, доц.*

М 74 Мова. Свідомість. Концепт: зб. наук. статей / відп. ред. О. Г. Хомчак. – Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2020. – Вип. 10. – 191 с.

ISBN 978-617-7823-15-4

До збірника ввійшли наукові праці, присвячені актуальним питанням філології. Дослідники різних фахових рівнів ставлять і розв'язують проблеми широкого наукового діапазону. Основні положення статей були обговорені на IX Міжнародній науковій конференції «Концептуальні проблеми функціонування мови в полікультурному просторі» (31 березня 2020 року) в Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького.

Збірник призначений для фахівців і широкого кола читачів, що цікавляться актуальними проблемами філології.

Відповідальність за достовірність та оригінальність поданих матеріалів (фактів, цитат, прізвищ, імен, результатів досліджень тощо) покладається на авторів.

УДК 81'1(08)
© Хомчак О.Г., відп. ред., 2020

ЗМІСТ

КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ МОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

<i>Біда С. Ю.</i> НІМЕЦЬКА ЕМОТИВНА ФРАЗЕОЛОГІЯ У МОВІ ТА ТЕКСТІ.....	7
<i>Гапєєва І. М.</i> МОДЕЛЬ МОВИ АБО МЕТАМОДЕЛЬ У НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНОМУ ПРОГРАМУВАННІ	10
<i>Єрмоленко С. І., Грушкіна Ю. Ю.</i> СВОЄРІДНІСТЬ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ПРОЗІ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА.....	16
<i>Єрмоленко С. І., Качмар В. С.</i> КАТЕГОРІЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ З ЕСТЕТИЧНОГО БОКУ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ТВОРАХ.....	19
<i>Зайцева О., Денисенко Н. В.</i> АФОРИЗМИ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА.....	23
<i>Кірсанова С., Денисенко Н. В.</i> ПИТАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ В АНГЛОМОВНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	26
<i>Колєва К.</i> СЛАДКО ЛИ Е ЗА БЪЛГАРИНА СЛАДКОТО	29
<i>Коноваленко Т. В., Семікін М. О.</i> ІСТОРІЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ АБРЕВІАЦІЇ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	34
<i>Лохматова С., Ровненко К.</i> ЯВИЩА ПОЛІМОТИВАЦІЇ В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ СЛОВОТВОРУ	37
<i>Митяй З. О., Куриш А. В.</i> МОВНІ ОДИНИЦІ З ОЦІННОЮ СЕМАНТИКОЮ В СТРУКТУРІ ХУДОЖНЬОГО ПОЛОТНА	41
<i>Сіроштан Т. В., Батура П. В.</i> ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ РОМАНІВ ВОЛОДИМИРА ЛИСА.....	44
<i>Сіроштан Т. В., Москаленко С. О.</i> СТИЛІСТИЧНИЙ СИНТАКСИС УКРАЇНСЬКОЇ МАЛОЇ ПРОЗИ ХХ СТ	48
<i>Надольська Ю. А., Чуприна А. О.</i> КУЛЬТУРНО-МОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИСЛІВ'їв ТА АФОРИЗМІВ У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	52

КОНЦЕПТОСФЕРА ТА МОВНА КАРТИНА СВІТУ

<i>Борт І. М., Насалевич Т. В.</i> INTERNET COMMUNICATION GENRES.....	58
---	----

ЛІТЕРАТУРА

1. Лис В. Графиня : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 224 с.
2. Лис В. В'язні зеленої дачі : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 272 с.
3. Лис В. І прибуде суддя : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 240 с.
4. Лис В. Острів Сильвестра : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 224 с.
5. Лис В. Стара холера : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 272 с.
6. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови : підручник. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
7. Сіроштан Т. В. Абстрактна лексика в українській мові ХІХ ст. (на матеріалі словника П. Білецького-Носенка). *Світ мови – світ у мові: матеріали V Міжнар. наук. конф., 24–25 жовтня 2019 р.* Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. С. 171–173.

Сіроштан Т. В., Москаленко С. О.

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

СТИЛІСТИЧНИЙ СИНТАКСИС УКРАЇНСЬКОЇ МАЛОЇ ПРОЗИ ХХ СТ.

Мова творів письменників-сучасників є невід'ємною частиною лінгвістичного контексту кожної епохи. Світогляд, розуміння й сприйняття довкілля, його емоційне переосмислення та інші екстралінгвальні фактори зумовлюють авторський вибір певних мовно-виражальних засобів. У зв'язку з цим стилістичні можливості синтаксичних структур становлять особливий інтерес для дослідників, адже «номінація і метафоризація, інтелектуально- та емоційно-експресивне, офіційно-ділове і інтимно-ліричне забарвлення слів, закріплені в суспільній мовній практиці, специфічні фігури вислову, мовно-образна символіка, різноманітні лексико-фразеологічні новотвори, нарешті, індивідуальна мовотворчість мовців – все це проходить через горнило синтаксису, переплітається в комунікативну одиницю і лише тут завершує своє суспільно-лінгвістичне призначення» [4, с. 60].

Стилістичні особливості синтаксису розглядалися як у фундаментальних працях (Л. Булаховського, В. Виноградова, О. Потебні, О. Шахматова), так і в роботах, присвячених дослідженню експресивного синтаксису в художніх текстах (І. Дегтярєвої, С. Єрмоленко, Л. Мацько, О. Пивоварова, М. Пилинського, В. Русанівського, В. Чабаненка та ін.). Незважаючи на значні досягнення у вивченні стилістичного синтаксису, на наш погляд, недостатньо дослідженими залишаються твори письменників, у яких відображена сучасна українська мова. Це зумовлює актуальність нашої розвідки.

Метою статті є вивчити стилістичні особливості синтаксичної організації української прози ХХ ст.

У нашому дослідженні об'єктом аналізу стали твори Оксани Забужко, Ольги Кобилянської, Євгена Пашковського, Григора Тютюнника, Лесі Українки та інших письменників, художньому мовленню яких властива специфічна синтаксична організація тексту як важливий компонент стилю.

Для творів аналізованого періоду характерним є використання багатоконпонентних великих структур, до яких учені відносять «стилістично актуалізовані синтаксичні конструкції, які формально й змістовно є більшими за фразу, речення, і ускладнені лексико-семантичними, стилістичними засобами (тропами та стилістичними фігурами)» [1, с. 29]. Складні синтаксичні конструкції (особливо однорідного характеру) надають оповіді розповідний, описовий характер, наприклад: *Часом Дарка так і до смерку ждала, а Юзя не приходила, не могла вирватися з дому, але здебільшого, хутко чи не хутко, приходила-таки товаришка вірна, і тоді вони сідали поруч у кущах, обидві тоненькі й пожовклі від пропасниці, і гірко скаржились одна одній на свою хатню неволю та справувались межи собою, хоч більше Дарка панні докоряла* (Українка Леся, с. 228); *Лягла підборіддям на схрещені долоні, на бересті купальника іскріла волога, і Сергій засоромився своїх обмазучених лапистих рук, які не встиг відшурувати після зміни в цьому південному місті, куди отримав розподіл з училища; вітер пестив золоті сережки, і Валя зітхнула, «вчителю недалеко в райцентрі, розлучилася з чоловіком, до осені загостювала в сестри», текуче полум'я хвиль свічково займалось від пляжного воску, за бакеном чолов'яга в солдатській панамі вудив рибу з моторки* (Пашковський Є., с. 1341). Інколи такі речення доповнюють вставлені конструкції (слова, словосполучення, речення), що містять додаткові повідомлення, які переривають основне висловлення: *Коли мати не мала часу, а Ярині припадала черга пасти бидло (вони все чергувалися з братом Іваном), то Дарку посилали й саму в двір до легшої роботи: квіток полоти, кривавник для індиків збирати, стежки замітати тощо* (Українка Леся, с. 237); *В чистому вигляді боротьба за владу – не за дивіденди у вигляді оцінок (еквівалент пізнішого фінансового успіху), не за увагу протилежної статі (та ще себе такою не усвідомила) і навіть не за зірвані оплески на шкільній ялинці (що насамперед тішать марнославство батьків, і тільки в другу чергу нарощують м'язи твоєму власному)...* (Забужко О., с. 209–210). Вставлені конструкції допомагають детальніше висвітлити обставини основної події, розкрити внутрішній світ героїв, їх психічний стан або стосунки з іншими дійовими особами тощо. У творах Т. Прохаська варто говорити про вставлений текст, оскільки обсяг такої конструкції може значно перевищувати саме речення. Наведемо фрагмент такого тексту: *Крім трактату, правда, він ще мав щоденника, який лежав на бюрку при вікні, що виходило на замкнуте подвір'я, куди Маркус вписував лиш те, що бачив протягом дня саме через це вікно (незважаючи на майже цілковиту бездіяльність на подвір'ї і абсолютну відсутність того, що обивателі називають живою природою, на суворе Маркусове табу вписувати до щоденника будь-які рефлексії та асоціації, які б якимось чином виводили з простору, обмеженого зімкнутими будинками довкола подвір'я, Маркус все ж бачив щодня стільки, що робота зі щоденником відбирала трохи того часу, коли вже дуже хотілося спати...)* (Прохасько Т., с. 1444–1445)

Великі синтаксичні конструкції стали ознакою індивідуального стилю окремих письменників. Наприклад, в оповіданні О. Забужко «Дівчатка» перше речення становить майже дві сторінки тексту, що представляє потік спогадів, який захоплює читача першої ж миті і не відпускає, веде за собою в найтаємніші закутки пам'яті оповідача. Наведемо лише фрагмент цієї синтаксичної конструкції, переповненої вставними словосполученнями й реченнями, ліричними відступами й уточненнями: *Дарка вгледіла її в тролейбусі – череневому, пітному, переповненому людьми й їхніми запахами: солодкаво-нестерпним, майже покійницьким – жіночим, і тяжким, трохи чи не кінським, зате, на диво, зовсім справним і навіть, коли довго стояти впритул, збудним – чоловічим, – і от водно мить усі запахи вимкнулись, зостався тільки тонко обведений світлом – до проявлених персикових ворсинок – дівочий профіль на сонячній стороні тролейбуса, весь такий кутастий, наче в натурниці Брака: із загонистим підйомом вилиць, із делікатною кирпою носика, з по-мулатськи віддутими губенятами й гострим немовлячим кулачком підборіддя, – примхлива, ламка геометрія, що ніби раз у раз вихоплюється творцеві з-під олівця і від одного погляду на яку заходиться серце...* (Забужко О., с. 207). Автор ніби заколисує читача. Наступні короткі речення звучать несподівано, ніби вибух, категорично, ставлять крапку в сказаному: *Ленця, оленятко. Отроковиця – ось точне слово* (Забужко О., с. 208). Великі синтаксичні конструкції властиві також творчій манері Т. Прохаська [8].

Із великими синтаксичними сполуками в обстежених текстах контрастують короткі, часто односкладні або неповні речення, що надають розповіді, як правило, більш емоційного характеру. Називні речення допомагають коротко й влучно, кількома штрихами, змалювати картину: *Це сталося в сорок другому році. Зима. Кура* (Тютюнник Г., с. 1200); *Люд ще не весь баришку впораїв, будуть тепер ватри на городах палити, лопатами ряди викопувати. Біда* (Портяк В., с. 1356). Особливої важливості набувають такі конструкції, якщо становлять окремі абзаци у тексті, наприклад: *Ленця. Ленця, любов моя* (Забужко О., с. 214). Називні речення, на наш погляд, виявляють свою стилістичну функцію в статичному описі.

Означено-особові речення лаконічно передають почуття героїв, змальовують події в динаміці: *То вона дочекалася дітей із школи та й їх, видно, намовила, – давай гуртом за бабу жвндіти. Пустие* (Портяк В., с. 1359).

Особливої рухливості оповіді надають безособові (зокрема, однослівні) речення: *І закрутило, й понесло...* (Забужко О., с. 220); *Якось перемеженілась та ціла веремія... Вщухло* (Забужко О., с. 230). Дуже незвичним виявилось поєднання односкладних речень із парцеляцією: *Все ж знайшлося. Все ж знайшлося. Хоч одна особа, яка знала про «Некрополь». Навіть була задіяна в ньому* (Прохасько Т., с. 1461).

Передача спогадів про далеке минуле, ефект перерваності думок, глибокого замислення ліричної героїні досягається за допомогою неповних речень, що «є однією з найхарактерніших ознак розмовного мовлення, ... мають стійкі функціонально-стилістичні параметри й часто вживаються письменниками саме з метою стилізації» [9, с. 91]. Наприклад: *А вже найменше такої, що приваблює зразу душу ясными, до танцю визиваючими граціозними звуками, а відтак, зрікаючись їх незамітно, летиться лиш одною широкою струєю смутку!* (Кобилянська О., с. 51). Лише контекст допомагає зрозуміти думку автора, зокрема попереднє речення, виділене в окремий абзац: *Не могу слухати меланхолійної музики* (Там само). Ефект підсилюють короткі речення,

вжиті авторкою поряд: *І класичну музику люблю (Там само); Вона вічно шукала гармонії (Там само)* та ін. Схожі конструкції властиві авторській манері Григора Тютюнника: *Поночіє в нашій хаті рано, особливо взимку. Це тому, що ліс під боком* (Тютюнник Г., с. 1199).

Помітне емоційне забарвлення властиве реченням із розчленованою, перерваною структурою. Такі синтаксичні конструкції передають почуття сорому й хвилювання, наприклад: – *Я... часом ходила... з мамою... вони вбогі...* (Українка Леся, с. 252); *Могло бути й гірше. І то набагато* (Забужко О., с. 233).

Особливої емоційності оповіді надають короткі риторичні запитання, що майстерно вплітаються в загальну канву оповіді, наприклад: *Степ український. По нім грала розпаношена безконечна туга і одностайний сум. Звіди походив? Не знав. Вже здавна був* (Кобилянська О., с. 97); *А ночі тій відповідав широкий сум на стелу й далеко розстелена туга... За чим? Що звіди в ним не пробивались* (Кобилянська О., с. 98); *Вони увіходять до хати обнявшись – радісні, щасливі... Яке їм до мене діло?* (Тютюнник Г., с. 1202); *Треба б якось інакше до того братися, а як?* (Забужко О., с. 234); *Міняється все від зміни чогось – Маркус врятує (чи погубить?), врятує її тим, що не буде з нею* (Прохасько Т., с. 1453); *Ранішня повірка. / З подивом повіє поглядом круг себе. / Що? Чому?* (Михайличенко Г., с. 510).

Варто зауважити, що важливим допоміжним засобом експресивності виступає графічне оформлення тексту. Наприклад, слова-речення, які становлять окремий абзац, видаються надзвичайно промовистими: *І ще вона знала, що Ленця її зрадила – цим разом уже не по-дитячому: по-справжньому. / Назавжди.* (Забужко О., с. 226).

Отже, українська мала проза ХХ ст. характеризується різноманітністю синтаксичних конструкцій, що виконують стилістичні функції увиразнення, емоційності оповіді або, навпаки, її стриманості, уповільненості. В аналізованих творах простежуються індивідуальні уподобання письменників щодо використання конкретних синтаксичних конструкцій, які стають своєрідним маркером авторського стилю. Загалом, найбільш уживаними в обстежених текстах виявилися складні синтаксичні конструкції, односкладні та неповні речення, парцеляції, риторичні фігури тощо.

ЛІТЕРАТУРА

8. Дегтярьова І. Стилістичний синтаксис української постмодерністської прози. *Українська мова*. 2009. № 3. С. 27–38.
9. Забужко О. Дівчатка. *Після третього дзвінка вхід до зали забороняється. Оповідання та повісті*. Київ : КОМОРА, 2017. С. 205–244.
10. Кобилянська О. Valse mélancolique. Там звіди пробивались. *Українська мала проза ХХ століття: Антологія* / упоряд. В. Агеєва. Київ: Факт, 2007. С. 91–99.
11. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови : підручник. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
12. Михайличенко Г. Погроза невідомого. *Антологія української фантастики ХІХ–ХХ ст.* Харків : Фоліо, 2017. С. 504–511.
13. Пашковський Є. Криниця для троянд. *Українська мала проза ХХ століття: Антологія* / упоряд. В. Агеєва. Київ: Факт, 2007. С. 1341–1350.
14. Портяк В. Гуцельський рік. *Українська мала проза ХХ століття: Антологія* / упоряд. В. Агеєва. Київ: Факт, 2007. С. 1355–1360.

15. Прохасько Т. Некрополь. *Українська мала проза ХХ століття: Антологія* / упоряд. В. Агеєва. Київ: Факт, 2007. С. 1443–1464.
16. Сіроштан Т. В., Пашелова В. Л. Неповне речення як засіб експресивного синтаксису. *Мова. Свідомість. Концепт: зб. наук. пр.* / відп. ред. О. Г. Хомчак. Мелітополь, 2013. Вип. 3. С. 88–92.
17. Тютюнник Г. В сутінки. *Українська мала проза ХХ століття: Антологія* / упоряд. В. Агеєва. Київ: Факт, 2007. С. 1199–1205.
18. Українка Леся. Приязнь. *Українська мала проза ХХ століття: Антологія* / упоряд. В. Агеєва. Київ: Факт, 2007. С. 227–289.

Надольська Ю.А, Чуприна А. О.

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

КУЛЬТУРНО-МОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИСЛІВ'ІВ ТА АФОРИЗМІВ У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Своєрідність і неповторність культур формується протягом багатьох сторіч. Якщо говорити про народ взагалі, то, звичайно, мова піде про щось особливе, що притаманне лише для цієї нації, зазвичай про її звичаї, традиції, літературні здобутки, загалом про культуру, бо завжди з нацією асоціюється національна культура й уподібнюється насамперед з рисами характеру, якостями, які властиві даному етносу. Фольклор є одним з елементів культури, який допомагає усвідомити національну культуру. Блискучими прикладами усної народної творчості є прислів'я та приказки. Взагалі, прислів'я та приказки, досить широке поняття, з одного боку, – це фразеологічна одиниця, а з іншого – це жанр фольклору, саме вони відображають народну думку і завдяки цьому у фольклористиці їх називають малими жанрами фольклору. Необхідно дати визначення поняттям «прислів'я» та «приказки». Прислів'я – влучний образний вислів, часто ритмічний, який віддзеркалює суть процесу, явища, має повчальний зміст. У той час, приказка поширений образний вислів, що навідмінку від прислів'я є фразою, або реченням. Відносячись до одного жанру, прислів'я і приказки відрізняються певними структурними особливостями. Прислів'я – це довершений за змістом вислів, або граматично й інтонаційно оформлене судження, як правило, у формі складного речення, наприклад, «Поженешся за двома зайцями – жодного не здоженеш». Крім того, прислів'ям властиве повне вираження думки, а приказка висловлює думку неповно, часто є частиною прислів'я. На відміну від прислів'я, приказка не висловлює повне твердження та висновок з нього, а значить не має узагальнення, тільки відзначає особливість конкретного предмета чи явища, подає в дотепній образній формі спостереження над цим явищем. Прислівниково-приказковий фонд, цікавий тим що в них відбивається думка не однієї людини, а народна оцінка життя, народний досвід та розум в них реалізуються естетичні, пізнавальні та дидактичні потреби суспільства. У прислів'ях та приказках негативна оцінка дається багачам, висміюються дурні,